

LIIKUNTASEIKKAILU

- TAHTO -

TAHTO-LEKTION

HISTORIA KL. 6

**Idrottade man i Finland
under medeltiden?**

Medeltiden. Fanns det ens något Finland då?

Hmmm? Vadå för Finland?

”[Ö]ver mossar, över moar, över öppna
svedjemarker: Flammor sköt det utur
skidan, rök steg upp ur stavens ändar;
[---].”

- Kalevala: 13. sången – Lemminkäinenens bragder

Hoppsan! Mannen ser ut att skida
ganska hårt när elden susar och
röken stiger! Skidning förekom
alltså åtminstone!

Fundera på meningen från förra sidan

Fundera på sångens vers och Finlands nordliga läge.

Varför var skidåkning en så viktig färdighet för dem som bodde i Finland under medeltiden?

Under 1200-talet omnämndes Finland som Östlandet, senare som Finland.

Färdandet i medeltidens Finland

Bosättningen i det som är dagens Finland hade sedan förhistorisk tid koncentrerat sig längs vattenleder. Det var vanligt för befolkningen att röra sig med båt, fast det vanligaste sättet att röra sig var att gå.

Det nordliga landets långa vinter förändrade en gång om året vardagen för befolkningen, som levde på naturens villkor. Det var omöjligt att röra sig med båt på de frusna vattnen och till fots var det svårt att röra sig i de djupa drivorna.

Skidåkandet var ingen tävlings- eller motionsidrott såsom nu.

Skidåkningen var därför en viktig förutsättning för att befolka Finland. Med skidor på fötterna lyckades såväl den livsviktiga jakten som rörligheten i övrigt.

”Skidor blev det enligt önskan, en för glidet en för skjutet, staven var ett ståtligt hantverk, trissan på den stadig fastsatt. Staven ansågs värd en utter, trissans värde var en rödräv.”

-Kalevala: 13. sången - ...

Fundera på meningen på förra sidan.

Vilka iakttagelser kan du göra på basen av meningen?

Märkte du, att man betalade för skidorna med pälsar i stället för pengar? Så gjorde man långt in i medeltiden.

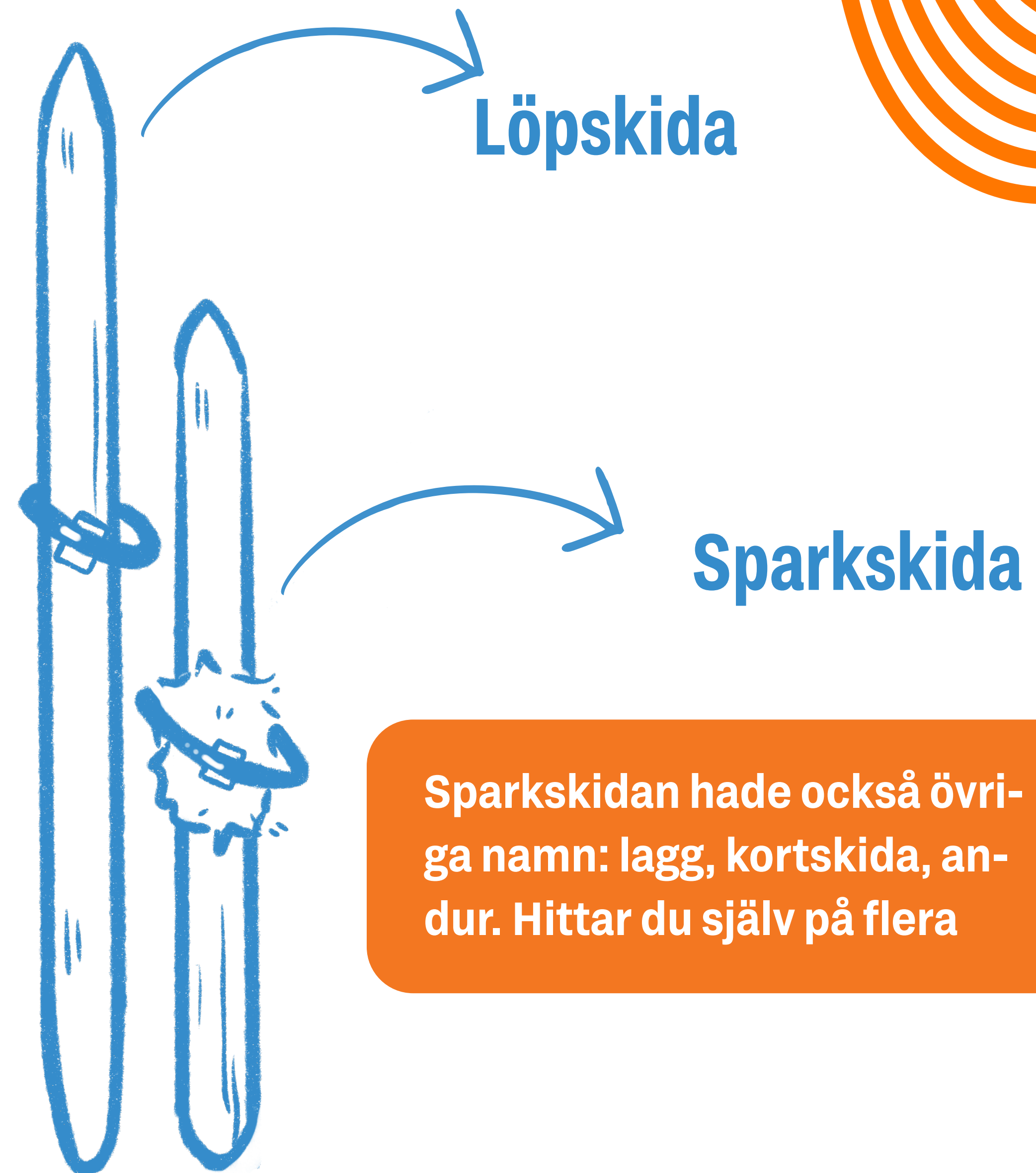

Vilket märkligt språk. Vad är det man talar??!

Medeltida skidor

”Skidor blev det enligt önskan, en för glidet, en för skjutet...”

Under medeltiden var skidorna oftast omaka par. Ena skidan var lång och den andra betydligt kortare. Med den långa skidan gled man framåt och den kallades löpskida. Med den korta skidan sparkade man fart och den kallades sparkskida. På botten av den hade man ofta skinn.

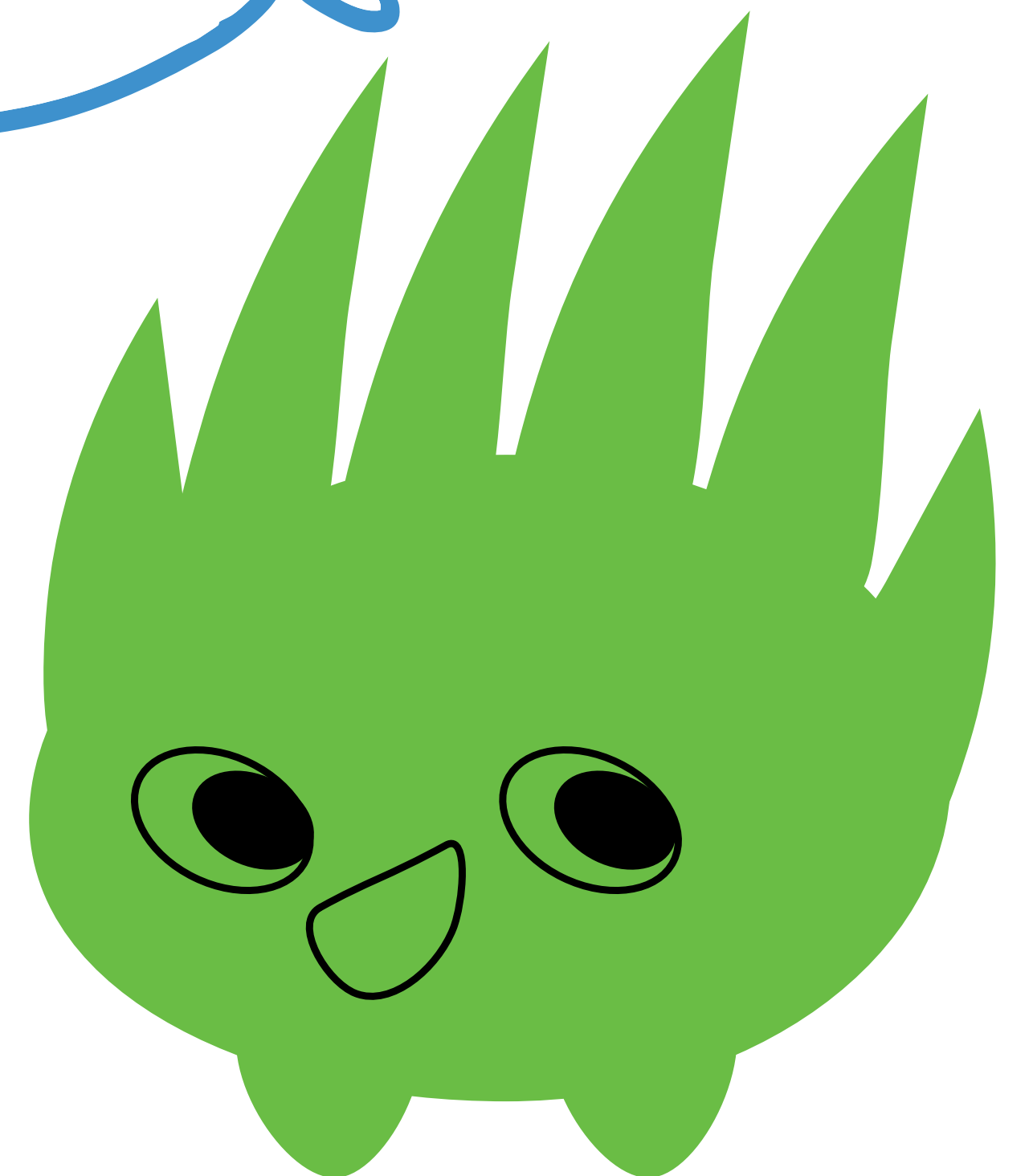
Sparkskidan hade också övriga namn: lagg, kortskida, andur. Hittar du själv på flera

Skinnbotten

Fundera på skidans skinnbotten. Hur ökade den skidans fäste? Eller glidet?

Hur lägger man idag till glid på skidorna?
Finns det ännu skidor med skinnbotten?

Vink: föreställ dig att du smeker t.ex. en kattpäls och fundera på hur handens smekningsriktning inverkar på utförandet.

Skidåkning under medeltiden

Här avbildas skidåkning med en medeltida konstnärs ögon. Vad händer på bilden?

Visstеду, att jägarna som bodde på Finlands område också kallades skidfinnar eller skridfinnar??!

© Olaus Magnus Gothus De nordiska folkens historia 1555

”...[skridskorna] fästas under fotsulorna och åstadkomma, att man, där färden går endast öfver blanka isan, kan sträcka ut i det snabbaste lopp och fortsätta det, så länge isen är jämn och slät”

-Olaus Magnus Gothus De nordiska folkens historia 1555

Hurdana skridskor hade man under medeltiden?

Benskridskor

I Finland liksom i övriga Europa har man hittat medeltida benskridskor. Det visar att man under medeltiden rört på sig och haft roligt också genom att skrinna. Här i Finland var det inte fråga om något vardagligt sätt att röra på sig jämfört med skidor.

Den skridsko som man vanligtvis använde under medeltiden var gjord av ben.

Hur skrinna man med de här?

Skridskoåkning under medeltiden

Skridskoåkning under medeltiden var annorlunda än idag.

Skridskon fästes vanligtvis vid botten av skodonet med en läderrem. Man kunde inte sparka fart med skridskon. Man kom framåt genom att hålla fötterna nästan på plats och skjuta fart med en vass stav. Det gick inte att åka skridskor på is som var täckt av djup snö. Under vintern på naturis var det ofta bättre att åka skidor.

Tillfrusna vattendrag erbjöd rakare och kortare rutter än på land.

© Olaus Magnus Gothus De nordiska folkens historia 1555

**”Vagga, vind, min goda farkost, ro den
framåt, goda vågor, hjälp de män som drar
med åran, liksom dem som skjuter fram
den över dessa vida vatten, över dessa öp-
pna fjärdar.”**

-Kalevala: 42. sången – Sampos försvar

Att röra sig med båt

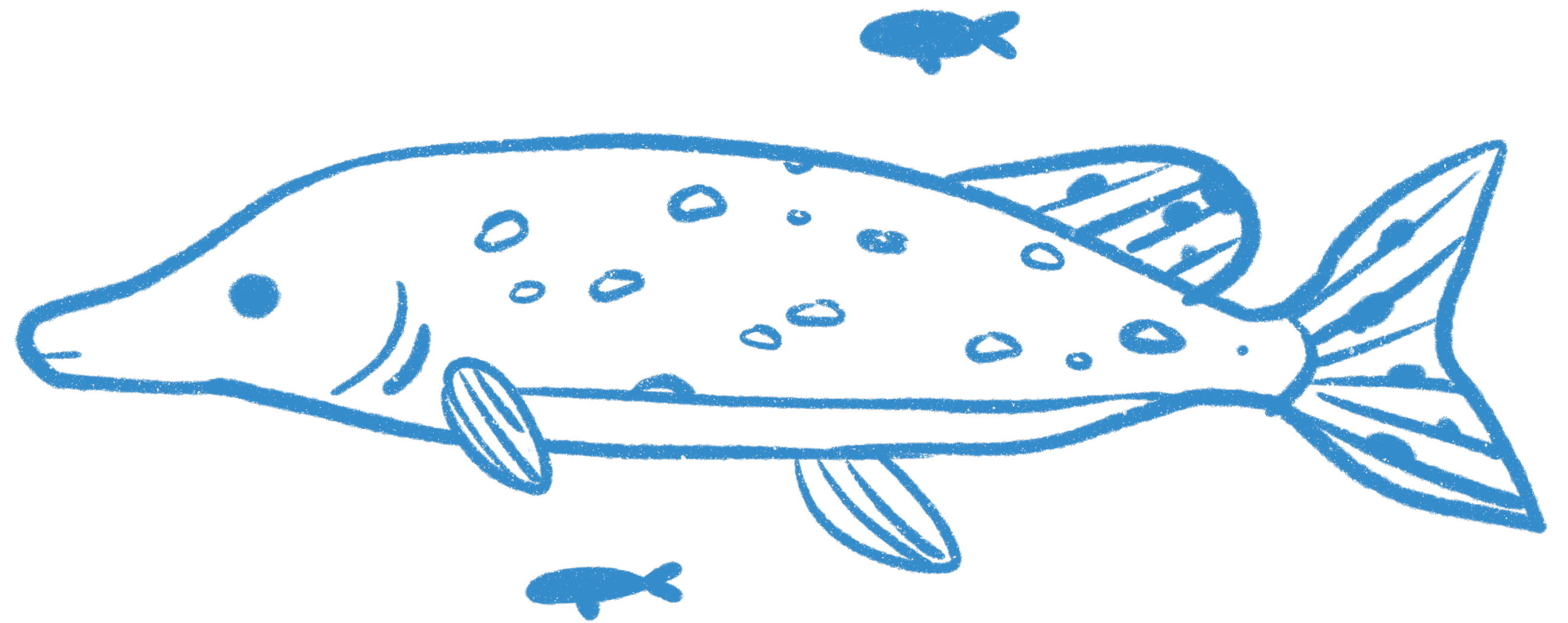
I de tusen sjöarnas land var det ett traditionellt sätt att röra sig på vatten med båt, för att ta sig från en plats till en annan, för att skaffa föda och göra affärer. Man åkte sällan ut på vattnet för skojs skull. Saimens sjösystem var t.ex. ett av Finlands viktigaste huvudstråk.

Under medeltiden var båtar byggda av bräder vanligare än de tidigare använda stockbåtarna. På havet, och ibland även på sjön, använde man segel för att påskynda resan.

”Gäddan är alltså en flodfisk, som har bred mun och ytterst skarpa tänder, en uppslukare af småfisk.”

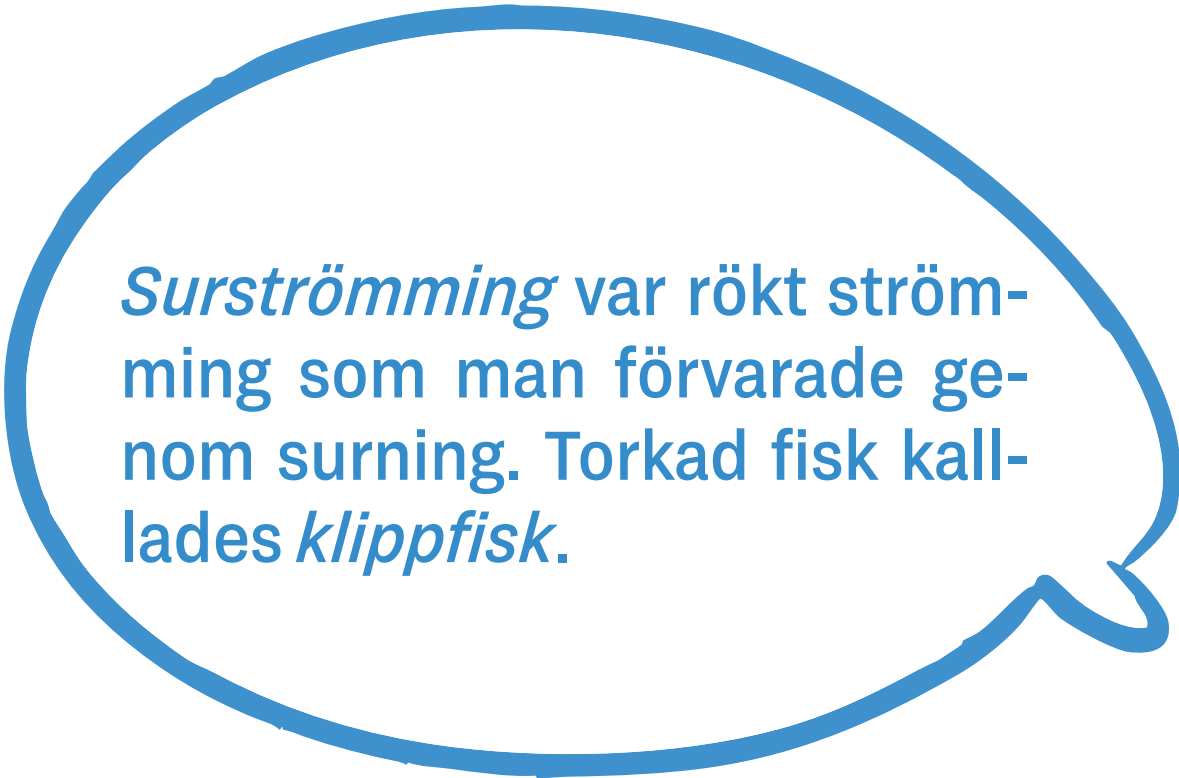
Olaus Magnus 1555/1977

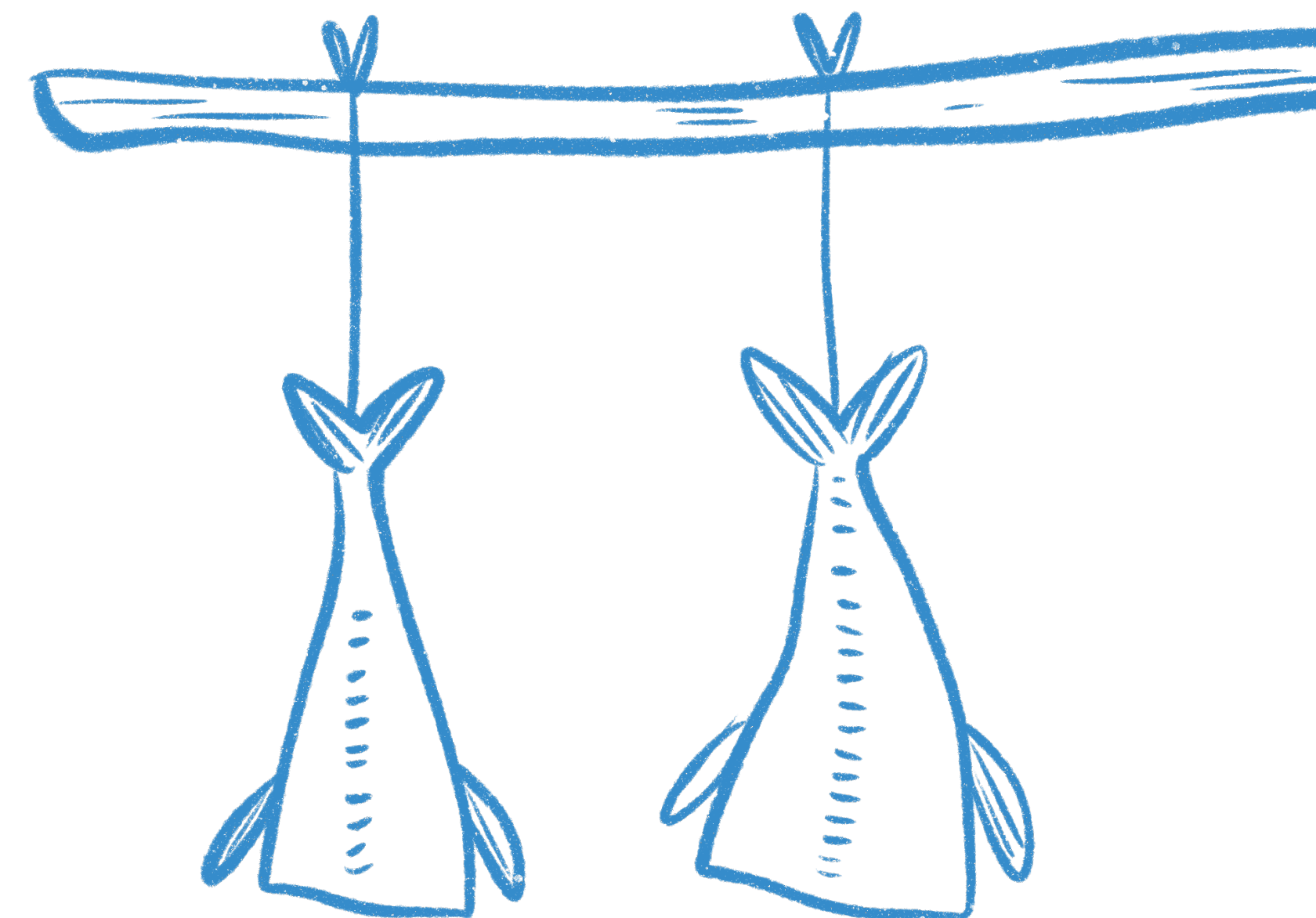
Fiske

På vattnet rörde man sig ofta för att fiska. Fisk var en viktig del av finländarnas kost. Gäddan var t.ex. en uppskattad fisk, som man fångade i stora mängder. Den var också en viktig handelsvara.

Bästa sättet att få gäddan förvarad var att lufttorka den. Torkandet var vettigt, för kallförvaring fanns inte, förutom under vintermånaderna. Salt ökade hållbarheten. Nära sjösystemen åt man mycket färsk fisk. Förutom gädda var abborre, sik, siklöja, strömming och lax eftertraktad fångst.

Surströmming var rökt strömming som man förvarade genom surning. Torkad fisk kallades *klippfisk*.

Sälfångst

Sälfångsten hängde ihop med att man färdades på vattnet. Säl-
lar fångades särskilt för deras fett, eller tran. Den mångsidi-
ga tranen kunde brännas i särskilda lampor för att producera
ljus, med den smörjde man utrustning och impregnerade bå-
tar och tyger för att hålla vatten.

Säl-
lar fångades med lätta båtar, som man på frusna vatten
också kunde dra ovanpå isen. Sälfångsten krävde uthållighet,
styrka och tålamod samt god syn och god kastarm, för säl-
lar fångades med spjut. Sälens kött var fett och lämpade sig som
näring. Det tjocka och vattentäta sälskinnet lämpade sig väl
som råvara för kläder och skodon.

Från en säl fick man 30-100
kg fett. Av det tillverkade man
Tran eller sälolja.

”Kogret hängde han på ryggen, slängde bågen över skuldran [- - -]”

-Kalevala: 13. sången – Lemminkäinenens bragder

Bågskytte

Bågskytte var en viktig färdighet när det gällde att skaffa föda, det vill säga vid jakt. Pilen var också ett betydande vapen mot fiender. Bågskytte lärde man sig redan från barns ben. Man använde en krökt långbåge eller en armborst med tvärskaft

Med pilbåge sköt man närmast större vilt i skogen. Ibland också fåglar.

Man arrangerade tävlingar i bågskytte. Segraren kunde få ett nytt bälte eller en pilbåge.

Riddare

Medeltiden får en att tänka på riddare och svärd. I det glest befolkade Finland fanns det ganska få riddare och de var mestadels svensk eller dansk adel. Det fanns ett fåtal finskättade riddare, såsom Niilo Olavinpoika/Nils Olofsson, vid övergången mellan 1300-t. och 1400-t.

Riddarens skyddsdräkt var ett harnesk, som vägde ca 30 kg. Det var alltså inte så tungt som man kunde tro. Riddaren måste kunna röra sig och rida. Under harnesket bar man en brynja av järn. Helharnesket blev vanligt under senmedeltiden.

Alla soldater var inte riddare.

Svärd

Fäktning var en färdighet som en riddare måste lära sig. Det viktigaste var en god teknik. Med svärdet viftade man inte bara omkring, utan man stack eller högg med precision. Man behövde hitta oskyddade ställen i harnesket och träffa dem. Träffar i själva harnesket gjorde svärdet ovasst.

Svärdet var inte det viktigaste vapnet i strider. Sammandrabbningarna började med förstörande och brännande av områden och byggnader. När det blev vapnens tur, var bajonetter, dolkar och pilbågar viktigare än svärd. God ridskicklighet var rentav ett livsvillkor för riddare i många stridssituationer.

Detta svärd är tillverkat på 1100-1250-t. Svärdets längd är 112,5 cm.)

**”En dag gick han och en andra, till
och med en tredje blev det [- - -]”**

-Kalevala: 34. sången – Kullervo

Gång under medeltiden

Under medeltiden var gång det viktigaste sättet att röra sig på. Det fanns få kärror och hästar användes mera för att dra lass än för att frakta människor. Men visst gjorde man det också. Som skatteprestationer var bönderna tvungna att transportera dignitärer.

Det var glest med vägar under medeltiden. De var steniga och gropiga. Därför var det klokast att ta sig fram gående eller ridande. Åktur i kärra var obekvämt.

Skon var vanligtvis gjord av nöt- eller getskinn. Som skydd för botten kunde man använda ett tilläggsbotten av trä.

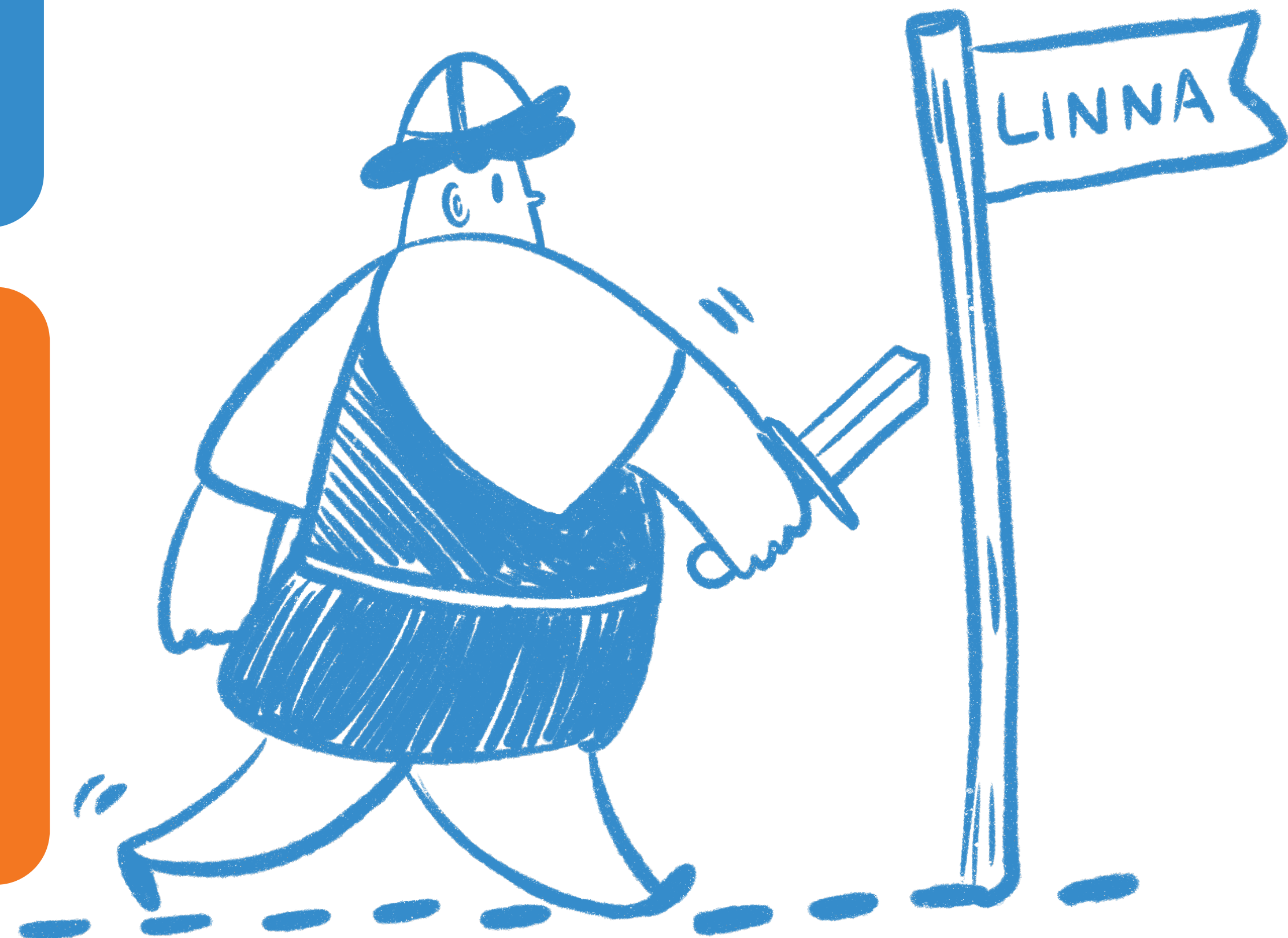

Slotten och vägarna

Mot slutet av medeltiden hade Finland sex städer och lika många slott. En del av slotten fanns i städerna, såsom Åbo slott i Åbo. Mellan städerna och slotten byggdes vägar.

Den viktigaste vägen gick från Åbo till Viborg och den kallades ståtligt för Kungsvägen. Från Tavastehus kom man till Åbo längs Tavastlands oxväg och från Nyslott till Tavastehus längs Savolaxvägen. Dessutom löpte mindre vägar mellan byarna och kyrkosocknarna. Det var bekvämare att röra sig på landsvägarna på sommaren. Under andra årstider gjorde vatten, snö och is dem ofta närmast ofarbara.

Vem var det som egentligen byggde dessa vägar. Nå, det var bönderna som byggde vägarna, som skatter.)

**”Därför tog han ut en stråhäst, gul
som ärthalmen till färgen, betslade
sin kära pålle, lade grimman på dess
nacke, svingade sig upp på ryggen,
grensle på den goda gångarn.”**

-Kalevala: 6. sången – Joukahainens hämnd

Den mångsidiga hästen

De flesta bönderna under medeltiden hade en häst. Det var det mest värdefulla och käraste husdjuret. Hästen bodde vintertid inomhus i stugan och blev väl omskött.

Hästen var en stor hjälp i olika arbeten. Med den drog man lass och red. Under vintrarna spände man en släde efter hästen, som var ett mycket bättre färdmedel än kärran.

Under vintern fäste man järnspikar, eller broddar, under hästens skor. De förhindrade halkande.

Riddarna och hästarna

Riddare skulle man inte inbilla sig att bli, om man inte hade råd med en stark och dyr häst. Böndernas hästar dög inte åt riddarna. De var spinkiga och småväxta, och betydligt billigare.

På annandag jul kunde man rida på hästarna eller köra tävling med slädar. Under tornerspel tog riddarna mått av varandra sittande på hästryggen med trälansar i händerna och samtidigt övande sig för strider. I Finland och övriga Norden hölls tornerspel ytterst sällan.

Sammandrag

Under medeltiden var skidåkning, gång och rodd tunga former av motion. Konditions- eller tävlingsidrott var det inte fråga om. Om man vill använda moderna termer, kan man tala om nytto-idrott. Musklerna växte i takt med vardagssysslorna, då man levde livet. Medeltidens mänska tänkte inte på motionen som idrott eller sport.

Olika tävlingar och lekar rymdes också i de medeltida människornas liv. Fester och helger, ofta religiösa eller sådana som anknöt till årscykeln eller gammal tro, erbjöd avbrott i vardagens slit. Man roade sig med lekfull idrott vid sidan av annan underhållning.

Ibland var tävlingen en övning inför allvaret, såsom strid mot fienden eller träffsäkerhet under jakten.

LIKUNTASEIKKAILU

- T A H T O -

DAGS FÖR UPPGIFT

Vi funderar tillsammans

Funderingsuppgift

1. Skriv ut stånskortena i slutet av läromedlet och dela in er i klassen i fyra olika stånd. I läroboken berättas det om stånden.

2. Fundera i grupperna hur ståndet inverkade på människors sätt att röra på sig och hur man rörde på sig inom de olika stånden?

3. Fundera på, vad som i dagens läge har förändrat vårt sätt att röra på oss, jämfört med medeltiden?

Ståndskorten

Bonde

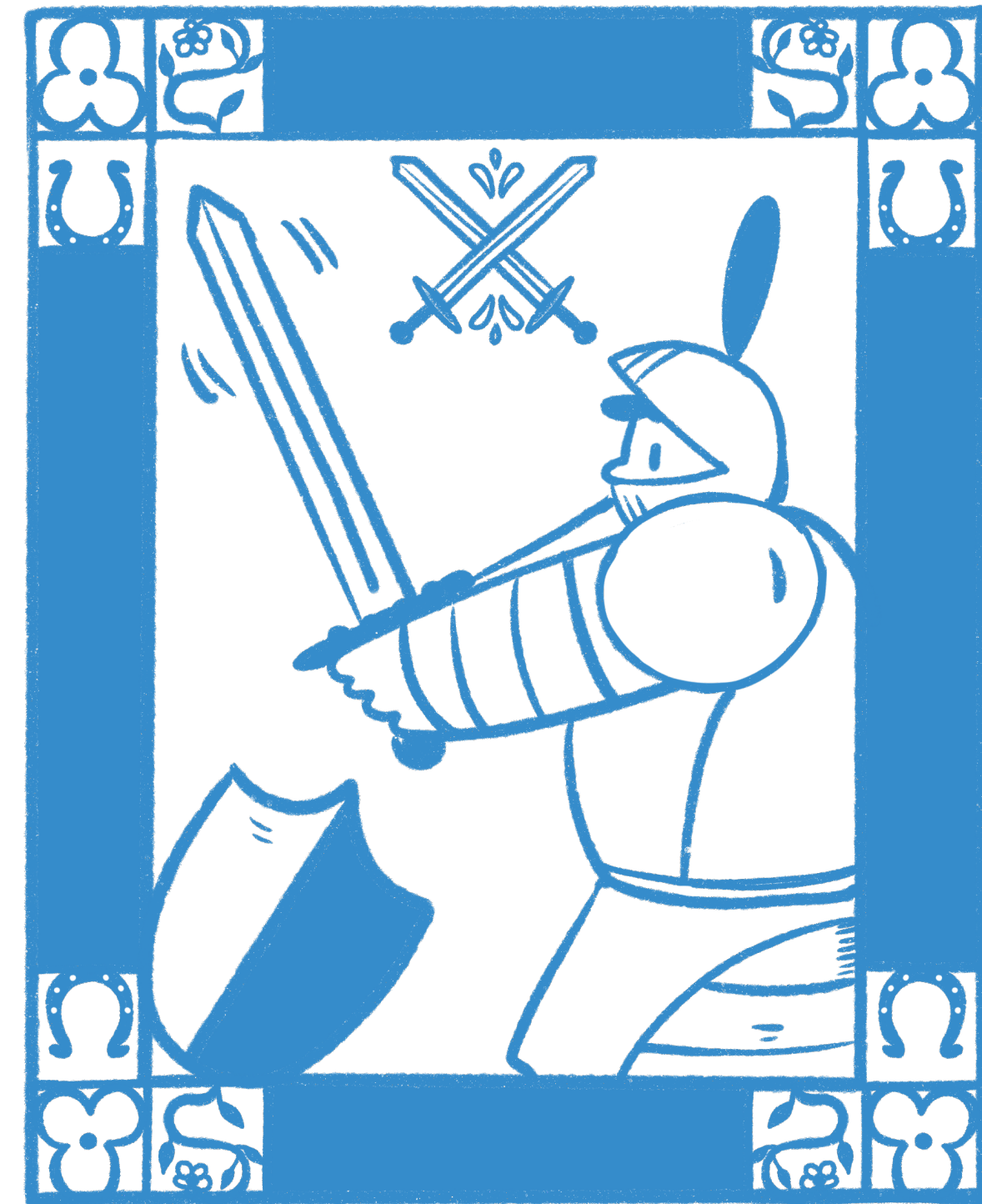
Borgarskap

Prästerskap

Adel

Källitteratur

Aalto, Ilari, Helkala, Elina. 2015. *Matkaopas keskiajan Suomeen.*

Aalto, Ilari, Helkala, Elina. 2023. *Vuosi keskiajan Suomessa.*

Hetemaa, Anne et al. 2006. *Suomen keskiaika.*

Immonen, Perttu. 2021. *Suomen rahvaan historia, kolmen suvun historia keskiajalta 1800-luvulle.*

Mauranen, Tapani (toim..1999). *Maata, jäätä ja kulkijoita – Tiet, Liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860.*

Tahkokallio, Jaakko. 2019. *Pimeä aika, kymmenen myyttiä keskiajasta.*

Vettenniemi, Erkki. 2008. *Suomalaisen urheilun synty – Ravisportti 1800-luvulla ja sen vaikutus ihmiskilpailuihin.*

Vilkuna, Kustaa. 2007. *Vuotuinen ajantieto. 24. painos.*

Virrankoski, Pentti. 2021. *Suomen historia – Maa ja kansa kautta aikojen.*

Tryckta källor:

Olaus Magnus Gothus. 1555/1977. *Pohjoisten kansojen historia – Suomen koskevat kuvaukset.*

Njut av arbetet!

